

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
VÉDELMI-BIZTONSÁGI SZABÁLYOZÁSI ÉS KORMÁNYZÁSTANI
KUTATÓMŰHELY

VÉDELMI-BIZTONSÁGI SZABÁLYOZÁSI ÉS
KORMÁNYZÁSTANI MŰHELYTANULMÁNYOK

2022/18.

PETRUSKA FERENC

Lawfare a védelmi szférában

Rólunk

A műhelytanulmány (working paper) műfaja lehetőséget biztosít arra, hogy a még vállaltan nem teljesen kész munkák szélesebb körben elérhetővé váljanak. Ezzel egyrészt gyorsabban juthatnak el a kutatási részeredmények a szakértői közönséghez, másrészt a közzététel a végleges tanulmány ismertségét is növelheti, végül a megjelenés egyfajta védettséget is jelent, és bizonyítékot, hogy a később publikálandó szövegben szereplő gondolatokat a working paper közzétételekor a szerző már megfogalmazta.

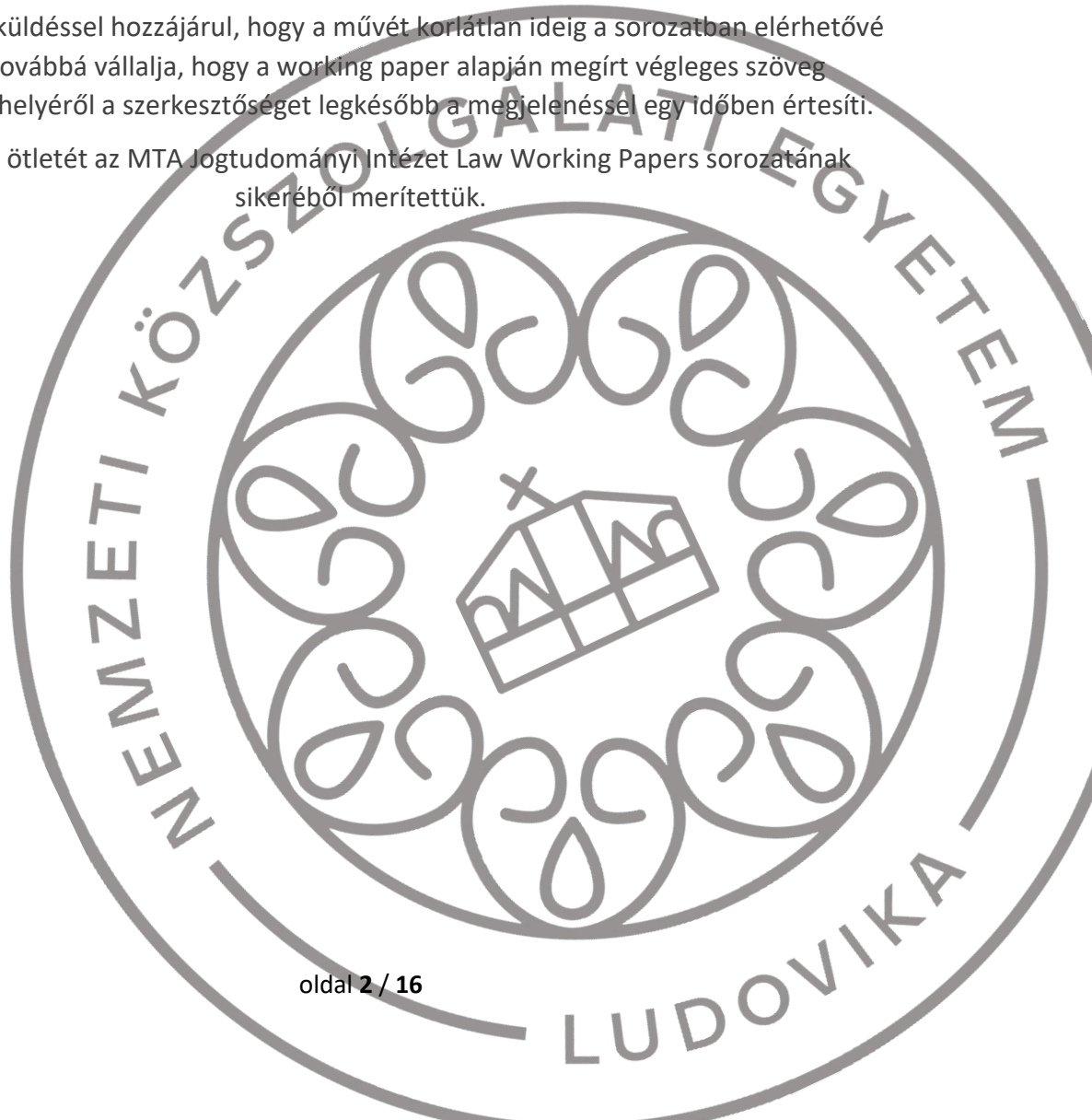
A Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok célja, hogy a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely küldetéséhez kapcsolódó területek kutatási eredményeit a formális publikációt megelőzően biztosítsa, segítve a láthatóságot, a friss kutatási eredmények gyors közzétételét, megosztását és a tudományos vitát.

A beküldéssel a szerzők vállalják, hogy a mű megírásakor az akadémiai őszinteség szabályai és a tudományosság általánosan elfogadott mércéje szerint jártak el. A sorozatban való megjelenésnek nem feltétele a szakmai lektorálás.

A műfaji jellegből adódóan a leadott szövegekre vonatkozó terjedelmi korlát és egységes megjelenési forma nincs, a szerzőtől várjuk az absztraktot és a megjelentetni kívánt művet oldalszámozással, egységes hivatkozásokkal.

A szerző a beküldéssel hozzájárul, hogy a művét korlátlan ideig a sorozatban elérhetővé tegyék, továbbá vállalja, hogy a working paper alapján megírt végleges szöveg megjelenési helyéről a szerkesztőséget legkésőbb a megjelenéssel egy időben értesíti.

A kiadvány ötletét az MTA Jogtudományi Intézet Law Working Papers sorozatának sikeréből merítettük.

Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok 2022/18.

Szerző:

Dr. Petruska Ferenc alezredes, docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem

Szerkesztő:

Dr. Kádár Pál PhD dandártábornok

Kiadja

Nemzeti Közszolgálati Egyetem

Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely

Kiadó képviselője

Dr. Kádár Pál PhD dandártábornok

ISSN szám

2786-2283

Elérhetőség:

Nemzeti Közszolgálati Egyetem

Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely

1441 Budapest, Pf.: 60

Cím: 1083 Bp., Ludovika tér 2.

Központi szám: 36 (1) 432-9000

LAWFARE A VÉDELMI SZFÉRÁBAN

“Ne tégy a te felebarátod ellen hamis tanúbizonyságot.”

2Mózes 20,16

1 Bevezetés

A tradicionális katonai műveletek haderőnemek és fegyvernemek előre megtervezett irányú és összetételű bevetésével, fegyveres összeütközések során valósulnak meg. A meghatározott földrajzi hadszíntéren a felek akarata egymás legyőzésére, azaz fő erőinek megsemmisítésére, a lakosság megtörésére és területeinek megszállására irányul. A jelenlegi katonai műveletek célja már nem az ellenség erőinek megsemmisítése, hanem sokkal inkább visszavonulásra kényszerítése, illetve semlegesítése. A műveletek során diplomáciai, kiber,² információs, pszichológiai, gazdasági, nemzetbiztonsági eszközöket is alkalmaznak. Természetesen még mindig nem elhanyagolható a kinetikus műveletek szerepe sem, amelyre általában a támadások utolsó szakaszában vagy akár egyáltalán nem kerül sor. A fegyveres harc háttérbe szorulásának oka - ha azt túl agresszívan vagy nyíltan alkalmazzák -, az a nemzeti és nemzetközi támogatás meggyengülését, indokolatlan emberi és anyagi áldozatokat követel. A felek által jelenleg alkalmazott taktikák közé már olyan, néhány évtizede elképzelhetetlen eljárások is bekerültek, mint az ipari kémkedés, a szellemi tulajdon eltulajdonítása, az ellátási láncok megszakítása vagy veszélyeztetése, információs műveletek, valamint legújabbban a jogi hadviselés (lawfare) is.³ Ezek többségét a hadviselő felek folyamatosan kombinálják, hogy lassítsák az ellenség katonai modernizációját, bizalmatlanságot gerjesszenek a lakosságában, gazdasági visszaesést okozzanak vagy a lawfare esetében erősítsék, illetve akár helyettesítsék a kinetikus hadviselést.⁴

¹ NKE Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar egyetemi docense; e-mail: petruska.ferenc@uni-nke.hu; Nemzeti; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2625-7317>

² Roland Kelemen, „Cyber Attacks and Cyber Intelligence in the System of Cyber Warfare”, in *Doktoranduszok Fóruma : Állam- és Jogtudományi Kar szekciókiadványa*, Miskolci Egyetem (Miskolc, 2017), 117–22.

³ Ádám Farkas, „Az állam védelmi kötelezettségeinek egyes kortárs aspektusai”, *Jogelméleti Szemle* 19, sz. 4 (2018): 53–70, http://jesz.ajk.elte.hu/2018_4.pdf#page=53.

⁴ Szabolcs Till, „A Magyar Honvédség feladatrendszerének perspektivikus irányai a 2021-2030 időtávban, kapcsolódva a NATO új stratégiai koncepciójának víziójához”, *Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok* 2021, sz. 1 (2021), https://hhk.uni-nke.hu/document/hhk-uni-nke-hu/VBSZK%20M%20C5%B1helytanulm%C3%A1nyok%202021_1_%20Till%20%20Szabolcs%20P%C3%A9ter_A%20Magyar%20Honv%C3%A9ds%C3%A9g%20feladatrendszer%C3%A9nek%20perspektivikus%20ir%C3%A1nyai%20a%202021-2030%20id%C5%91t%C3%A1vban,%20kapcsol%C3%B3dva%20a%20NATO%20C3%BAj%20strat%C3%A9giai%20koncepti%C3%B3j%C3%A1nak%20v%C3%ADzi%C3%B3j%C3%A1hoz.pdf; Pál Kádár, „A short overview of the reform of Hungarian defence and security regulations”, *Hadtudomány* 32, sz. 1 (2022. június 19.): 61–73, <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2022.32.1.61>; Kelemen, „Cyber Attacks and Cyber Intelligence in the System of Cyber Warfare”; Ádám Farkas, „A védelmi-biztonsági gondolkodás és képzés megújításának elméleti és

2 Jogi hadviselés értelmezése a védelmi szférán kívül

Hangsúlyozom, hogy a védelmi szférán kívüli jogi hadviselés eszközei a védelmi szférában is gyakran feltűnnek. Ennek egyik oka, hogy a jogi hadviselés alkalmazása történhet a védelmi szféra egyes szereplői (pl. fegyvergyárak elleni stratégiai perek), döntéshozói, sőt hozzátartozói (pl. magánvagyon elleni végrehajtási eljárások) ellen is. Másrészt az itt alkalmazott stratégiák ugyanúgy alkalmazhatóak a védelmi szférában is. A három leggyakoribb esetcsoport az alábbi.

A lawfare műszó megalkotásakor (1975) egy maitól alapvetően eltérő jelentéstartalommal bírt. A jog („law”) és a háborúzás („warfare”) angol szavak összevonásából alkotott szóösszetétel lényege a peres eljárásokban a jog fegyverként való alkalmazása peres felek között. *John Carlson és Neville Yeomans: Hová tart a jog? – barbarizmus vagy emberség* című művében⁵ a lawfare leginkább a jogvita fogalmának szinonimájaként értelmezhető. A védelmi szférában a szerep pedig fel sem merült.⁶

Dél-Afrikában a lawfare az ún. politika igazságszolgáltatásra való átállását jelenti. A fogalom ebben az értelmezésben a bírói út kényszerét jelenti politikai ügyek megoldására. A politika igazságszolgáltatásra való átállást elsősorban az okozza, hogy a törvényhozó és végrehajtó hatalmi ág nem tudja betölteni az alkotmányos szerepét, emiatt az ellenzéki pártoknak és a civil társadalmi szervezeteknek nem marad más lehetőségük. Ilyen esetben a bíróságok alkotmányos védőbástyaként funkcionálnak.⁷

Végül ide tartoznak a perjoggal való destruktív visszaélések. A közszereplés elleni stratégiai perek (strategic lawsuits against public participation). Ezek legfontosabb célja, hogy szervezetek és magánszemélyek a jogot alapjogok korlátozására használják fel, amelynek során hosszadalmas és költséges jogi eljárásokat (főként büntető pereket) indítanak újságírók, kritikusok és szakemberek elhallgattatására. Az ilyen perekkel az a probléma, hogy általuk a perjog akár alapjogok gyakorlása ellen is fordítható, ha ellehetleníti annak megnyilvánulását, illegitimálja alapjait és működési folyamatait.⁸

---

kulturális alapjai”, *Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok 2022*, sz. 1 (2022), <https://hhk.uni-nke.hu/kutatas-es-tudomanyos-elet/kutatomuhelyek/vedelmi-biztonsagi-szabalyozasi-es-kormanyzastani-kutatomuhely/muhelytanulmanyok/2022>; Ádám Farkas, „A történelmi tapasztalat és a tudomány helye, szerepe a 21. századi védelmi és biztonsági gondolkodásban”, *Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok 2022*, sz. 1 (2022), <https://hhk.uni-nke.hu/kutatas-es-tudomanyos-elet/kutatomuhelyek/vedelmi-biztonsagi-szabalyozasi-es-kormanyzastani-kutatomuhely/muhelytanulmanyok/2022>; László Hódos, „A nemzetbiztonsági szolgálatok közelmúltbeli tevékenységét befolyásoló mérföldkövek, avagy az új típusú biztonsági kihívások jelentette veszélyek és az azokra adott kormányzati, illetve jogalkotói válaszok 2010 és 2020 között”, *Szakmai Szemle 2021*, sz. 1 (2021): 134–49.

⁵ John Carlson és Neville Yeomans, „Whither Goeth the Law — Humanity or Barbarity”, in *The Way Out: Radical Alternatives in Australia* (Melbourne: Lansdowne Press, 1975).

⁶ Margaret Smith, *The Way out Radical Alternatives in Australia* (Melbourne: Lansdowne Press, 1975).

⁷ Kate Dent, „Lawfare and Legitimacy: The Wicked Problem of Judicial Resilience at a Time of Judicialisation of Politics in South Africa”, 2021, <https://open.uct.ac.za/handle/11427/35641>.

⁸ Ferenc Petruska, „Szabad vallásgyakorlás és a közszereplés elleni stratégiai perek”, *Ludovika.hu* (blog), 2022. június 13., <https://www.ludovika.hu/blogok/vallas-es-tarsadalom-blog/2022/06/13/szabad-vallasgyakorlas-es-a-kozszerpales-elleni-strategiai-perek/>.

3 Lawfare angolszász megközelítése a védelmi szférában

A lawfare fogalmát a védelmi szférába Charles J. Dunlap⁹ amerikai ezredes hozta be két évtizede a klasszikussá vált *Jog és katonai beavatkozás – emberi jogok védelme a 21. század fegyveres összeütközéseiben* című esszéjével.¹⁰ Az esszé Jugoszlávia 1999. március 24-én megkezdett bombázását követően született, amely azonnal termékeny talajnak bizonyult a jogi hadviselés és nyilvános vádaskodás számára. Az esszé lényege a bombázások jogszerűségéről szóló nyilvános vitákra való reflektálás volt. Kezdetben azokra a vádakra kívánt válaszolni, melyek szerint az Amerikai Egyesült Államok becstelenül, sőt jogellenesen harcol, amelyekkel véleménye szerint csupán le akarják állítani a beavatkozást. Később egyes távolkeleti elemzők azt is megjegyezték, hogy a koszovói konfliktusban, bár az Egyesült Államok nem kapott az Egyesült Nemzetektől felhatalmazást, mégis visszaélt légi fölényével és megkezdte a légitámadásokat. Az USA azzal érvelt, hogy akciói "összhangban voltak a nemzetközi joggal", mivel azokat a NATO égisze alatt hajtották végre.¹¹

A lawfare jelenség szempontjából a legfontosabb, hogy Dunlap a háborús jogsértések mellett rámutat azok visszaélészerű kihasználásának lehetőségére is. A lawfare szóösszetétel egy új, 21. századi harceljárás-ként értelmezte, amely a hadijog megsértésének valós, vélt vagy akár megrendezett eseteinek felhasználásával valósul meg. Esszéjében a lawfare sajátosságának tartja, hogy azt jobbra a gyengébb fél alkalmazza. A lawfare hatékonyságát bizonyítja, hogy évtizedek óta olyan felek is felhasználják, amelyek között nincs meghatározó erőkülönbség. Dunlap ezt követően még számos esszét írt lawfare témában, hogy megakadályozza eredeti esszéjének félremagyarázását. Emellett kibővítette annak fogalmát is: jelenleg lawfare-nek tekinti a jog alkalmazását vagy azzal való visszaélést műveleti célok érdekében, de hagyományos katonai eszközök felhasználása nélkül.¹²

Védelmi aspektusból vizsgálva a lawfare-nek két egymástól jól elkülönülő, klasszikusnak minősülő területét azonosíthatjuk, amelyet Orde Félix Kittrie, az Arizonai Állami Egyetem jogászprofesszora dolgozott ki.¹³ Professzor úr értelmezésében első az *intézményesített jogi hadviselés (instrumental warfare)*, a második pedig a *nemzetközi közjognak való eltérő megfelelés (compliance-leverage disparity lawfare)* kihasználásával történő jogi hadviselés.¹⁴ A szerző ugyan nem definiálja a lawfare-t, hanem Dunlap ezredes definíciójára

⁹ A mű megírásakor az ezredes rendfokozatot viselte, jelenleg nyugalmazott vezérőrnagy, a JAG Corps korábbi parancsnok-helyettese, <https://law.duke.edu/fac/dunlap/>

¹⁰ Charles J. Dunlap, „Law and Military Interventions: Preserving Humanitarian Values in 21st Conflicts” (Washington: Carr Center for Human Rights Policy Kennedy School of Government Harvard University, 2001), 2, <https://people.duke.edu/~pfeaver/dunlap.pdf>.

¹¹ Dean Cheng, „Winning Without Fighting: Chinese Legal Warfare”, *The Heritage Foundation* 1, sz. 2692 (2012. május 12.), <https://www.heritage.org/asia/report/winning-without-fighting-chinese-legal-warfare>.

¹² „About Lawfare: A Brief History of the Term and the Site”, *Lawfare* (blog), 2015. május 14., <https://www.lawfareblog.com/about-lawfare-brief-history-term-and-site>.

¹³ Orde F. Kittrie, *Lawfare: law as a weapon of war* (Oxford, UK ; New York, NY: Oxford University Press, 2016).

¹⁴ Petruska Ferenc, „Lawfare – a joggal való hadviselés egyes kérdései” (A különleges jogrend reformja című tudományos konferencia, Budapest, 2021. november 3.), https://www.mhht.eu/hadtudomany/Tud%3a1st%3a1r/2021/Ppt_k/Petruska%20Ferenc%20LAWFARE%20a%20joggal%20val%3ab3%20hadvisel%3a9s%20egy%20k%3a9rd%3a9sei.pdf

hivatkozik¹⁵, megítélésem szerint a két kategória Dunlap értelmezésénél szélesebb fogalomkört fed le és a reziliencia, illetve a szabályozás rendszerszerű kérdéseivel is jól összekapcsolható, ahogy erre Farkas Ádám is rámutat.¹⁶

3.1 Intézményesített lawfare

Az intézményesített jogi hadviselés lényege megítélésem szerint az, hogy a jog felhasználása intézményesített formában történik katonai célok érdekében, viszont tűzfegyverek bevetése nélkül. A jogalkalmazás helyett az ún. *jogfelhasználás* történik. A jóhiszemű jogalkalmazás elvéte valósul meg, a per tárgyának pedig másodlagos, ha van egyáltalán bármilyen jelentősége. A jog felhasználásán itt a jogszabályok és jogintézmények ártó szándékú igénybevétele értendő, amikor egyes jogintézményeket visszaélészerűen (megalapozatlan és költséges jogi eljárások indítása alapjogok korlátozása, vagy anyagi veszteségek okozása érdekében, jogviták elhúzása, alperes egyoldalú megkárosítása, stb.) vetnek be.

Az utóbbi évek különleges tapasztalata, hogy autokratikus vezetők és rezsimek paradox módon éppen a nemzetközi jogot használják fel arra, hogy leszámoljanak az ellenségeikkel. Ennek első lépéseként nemzetközi szerződésekhez és szervezetekhez csatlakoznak anélkül, hogy a belpolitikában bármilyen demokratikus változásokat eszközölnének. Ezek a köztelezettek viszont aszimmetrikus kötelezettségeket eredményeznek a belföldi kormányzati és nem állami szereplőkre.¹⁷ Ezért a diktátorok éppen akkor csatlakoznak a nemzetközi jogi egyezményekhez, amikor a belső ellenzékük rendkívül erős, vagy akár már elvesztették uralmukat országuk bizonyos területei felett. A Nemzetközi Büntetőbíróság például széleskörű hatáskörrel rendelkezik a nemzetközileg üldözendő bűncselekmények, köztük az emberiség elleni bűncselekmények, a népirtás és a háborús bűnök üldözésére. A büntető eljárás több lehetőséget is ad a diktátoroknak arra, hogy befolyásolják a nyomozásokat és a vádemelést. Először is, egy diktátornak lehetősége van arra, hogy saját maga terjesszen ügyeket a bíróság elé. Ezt az ellenfelek eleve nem tehetik meg. Másodsor, a sikeres nyomozás megköveteli, hogy a nyomozók azonosítsák és felkutassák a tanúkat. Mivel a feltételezett bűncselekményeket általában a helyi rendőrség vagy akár maga a hadsereg vizsgálja ki, a kormány olyan információkkal rendelkezik, amelyek nem állnak a bíróság rendelkezésére. A büntetőbíróságnak lehetősége van a tanúk felkutatására, de a kormányzat által megszabott mértékben és adattartalommal. Diktatúrákban a kormányok könnyen visszatartják ezeket az információkat, ha korlátozni vagy befolyásolni akarják a Nemzetközi Büntetőbíróság nyomozását. Miután megtalálták a tanúkat, azokat természetesen ki kell hallgatni. Ez a folyamat általában a nyomozók, tanúk, fordítók és más hivatalos személyek szabad mozgását követelnék, amit a kormány megtagadhat. A bíróság ráadásul nem adhat menedéjogot vagy bármilyen védelmet a tanúknak, erre csak a kormányzatnak van joga, ezért a tanúk kétszer is meggondolják, milyen vallomást tesznek. Mindeközben a politikai ellenfelek ezekkel a lehetőségekkel nem rendelkeznek: nem férnek hozzá a bizonyítékokhoz és nincs befolyásuk a nyomozásban közreműködő hatóságok működésére. Mindez azt eredményezi, hogy a diktátorok irányítása alatt álló hatóságok mindig az ellenzék tagjait terhelő bizonyítékokat adnak át, és sohasem olyat, amely ezekért a bűncselekményekért a diktátort tennék felelőssé. A fenti okokból a Büntetőbíróság nyomozásai és büntetőeljárásai a regnáló diktátorok eszközévé válhatnak, hogy azok leszámoljanak saját ellenzékükkel. Kiváló

¹⁵ Kittrie, *Lawfare*, 6–8.

¹⁶ Farkas Ádám, „A védelem és biztonság-szavatolás szabályozásának alapkérdései Magyarországon” (Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2022)

¹⁷ Dent, „Lawfare and Legitimacy”.

példa erre Yoweri Mu-seveni, Uganda diktátora, aki 2004 januárjában egy londoni sajtótájékoztatón Luis Moreno-Ocampoval, a Nemzetközi Büntetőbíróság ügyészével közösen jelent meg. Az ügyész bejelentette, hogy előzetes vizsgálatot indít az ugandai háborús bűncselekmények ügyében. Uganda diktátora valójában egy olyan hadsereg vezetője, amely háborús bűncselekményeket követett el az ország egész területén, mégis maga Mu-seveni kérvényezte hivatalosan a vizsgálatokat.¹⁸

3.2 A nemzetközi közjognak való eltérő megfeleléség

A nemzetközi közjognak való eltérő megfeleléség (*compliance-leverage disparity lawfare*) kihasználásával történő jogi hadviselésnek két alkategóriája létezik: kinetikus hadviselés melletti vagy az anélkül történő hadviselés. Mindkét esetben az a fél alkalmazza, amelynek a jogi szankciók hatáskülönbségéből adódóan alacsonyabb megfelelési hajlandósága. Ez azt jelenti, hogy az a fél, amely nemzetközi közjogi szankciókra kevésbé érzékeny, vagy más okból hajlandó kitenni magát ilyen jogkövetkezményeknek, az ritkábban kíván megfelelni a nemzetközi jognak.¹⁹

A kinetikus hadviselés mellett ez úgy működik, hogy a katonailag gyengébb fél a fentiekben már említett módon a „valódi, észlelt vagy akár szándékosan megrendezett hadijogot sértő incidens szándékos felhasználásával”²⁰ kibújik a büntetőjogi felelősség alól és/vagy párhuzamosan igyekszik az erősebb fél vezetőit, parancsnokait és katonáit büntetőeljárásokba keverni. A katonailag gyengébb félnek a lawfare ezen altípusa azért is csábító, mert a győzelem kivívásának sokszor ez az egyetlen módja, illetve azonos jogkövetkezmények esetén a gyengébb felet ez kevésbé sújtja.

4 Lawfare távol-keleti értelmezése

A távol-keleti eljárás mód és a fogalom első pillantásra nem sokban különbözik az angolszásztól: a lawfare-t ugyancsak olyan hadviselési módszerként határozzák meg, ahol a jogot egy katonai cél megvalósításának eszközeként használják. Közelebbről megvizsgálva azonban világossá válnak a különbségek a két felfogás között, amely a távol-keleti felfogás stratégiai mélységére és összetettségére vezethető vissza.

Az angolszász országok a lawfare-t a nemzetközi, ritkábban a belső jog kijátszásával az ellenség megkárosításának eszközét látják, amellyel a katonailag gyengébb fél akkor is győzelmet arathat, ha fegyveresen erre esélytelen. Keleten a lawfare-ben egy olyan eszközt látnak, amely alkalmas az ellenség gyengítésére és eleve a politikai kezdeményezés megragadására.²¹

A távol-keleti megközelítés háromtípusú háborút emleget, amelyeket a tömegtájékoztató, a pszichológia és a jog területén vívnak. Ez a három hadszíntér egymástól el nem választható, sőt egymás hatásait erősítik.

¹⁸ Leslie Johns és Francesca Parente, „The Politics of Punishment: Why Dictators Join the International Criminal Court”, 2022. február 22., 41.

¹⁹ Petruska

²¹ Cheng, „Winning Without Fighting”.

4.1 Média hadviselés

A *média hadviselés* a pszichológiai és jogi hadviselés végrehajtásának helyszíne feletti uralom megszerzéséért folytatott, amely a hadviselés önálló formájának is tekinthető. A média feletti ellenőrzés megszerzése még akkor is fontos, ha (még) nem áll fenn ellenségeskedés. Amint a média feletti uralmat megszerezték, akkor a győztes félnek folyamatosan lehetősége van a társadalom véleményének, felfogásának és attitűdjének tervszerű befolyásolására. A média hadviselés fő eszköze még a 21. században is a hírmédia, beleértve a hazai és külföldi médiát is. E hadviselés mégsem korlátozódik a hírmédiára és a sajtóra, hanem kiterjed a közvélemény tájékoztatására és befolyásolására szolgáló valamennyi eszközre (internetes közösségi hálózatok, filmek, televíziós műsorok, könyvek, stb.).

4.2 Pszichológiai hadviselés

A *pszichológiai hadviselés* biztosítja mind a média hadviselés és a jogi hadviselés alapját azzal, hogy megzavarja az ellenség döntéshozatali képességet, illetve lakosságát az ellenségeskedés vagy az ellenállás ellen hangolja. Mindeközben aktívan elhárítja a hasonló kísérleteket: aktívan védekezik az ellenfél hasonló műveleteinek végrehajtására irányuló kísérletei ellen, hogy saját politikai döntéseit és államigazgatásának zavartalanságát, valamint belső társadalmi támogatását fenn tudja tartani.

4.3 Jogi hadviselés

A *jogi hadviselés* meglepő módon a pszichológiai és a média hadviselés egyik legfontosabb eszköze. Egy elmarasztaló vagy kedvezőtlen nemzetközi döntés komoly kétségeket ébreszthet belföldön az ellenség, a semleges országok, valamint a saját lakosság szélesebb körében az ellenfél akcióinak jogszerűségével kapcsolatban, ezáltal csökkentve a politikai akaratot és a társadalmi támogatást. Mindezek alapján könnyű belátni, hogy a jogi határozatok megfelelő nyilvánosságával és kommentálásával könnyen hátráltatható az ellenség katonai tevékenysége. Egy elmarasztaló nemzetközi határozat kitűnő anyagot szolgáltat továbbá a közvélemény manipulálásához. A jogi hadviselés tehát nem önmagában történik, hanem a nagyobb katonai vagy média hadviselési kampány alapját és részét képezi. Ahhoz, hogy a lehető leghatékonyabb legyen, mind a pszichológiai hadviselésnek, mind a jogi hadviselésnek hatalmas szüksége van a média hadviselésre. Ez utóbbi és a jogi hadviselés pszichológiai módszereket igényel, hogy a célokat és a módszereket finomítani és a társadalom tagjaira alakítani lehessen. A közvélemény-hadviselést és a pszichológiai hadviselést viszont a jogi hadviselés során szerzett információk és döntések erősítik, hiszen ezekre lehet hivatkozni a médiában.²²

Távol-Keleten tehát a jogi hadviselést is a harc egyik formájának tekintik. Lényegében a jogi hadviselést a katonai műveletek hagyományosabb formáinak létfontosságú kiegészítőjének tartják. Bár önmagukban nem lehetnek egy háborút eldöntő jelentőségűek, a jogi hadviselés taktikái mégis lehetővé tehetik gyakorlójuk számára, hogy megragadja a kezdeményezést, és más módon megsokszorozza a katonai erő hatásait. A jogi hadviselés a *legalapvetőbb formájában azt jelenti, hogy azzal érvelünk, hogy a saját oldalunk betartja a (nemzetközi) jogot, a médiában kritizáljuk a másik oldalt annak megsértéséért, és érveket hozunk fel a saját oldalunk mellett olyan esetekben, amikor saját cselekményeink bizonyulnak jogellenesnek.*

---

²² Cheng.

Rendkívül fontos annak megválaszolása, hogy a jogi hadviselés esetén milyen jogi eszközöket vonnak be a kitűzött célok megvalósítása érdekében. Jelenleg a jogi hadviselés eszközei közé szinte minden joggal kapcsolatos intézmény beletartozik: a nemzeti egyezmények, valamint a jogi eszközök teljes skálája – a jogalkotás, a bírói határozatok, a jogi állásfoglalások, a jogalkalmazás és a jogi oktatás teljes spektruma. Ezeket alkalmazzák támadó akciók, a védekező akciók, az ellentámadó akciók és a harc egyéb formáinak végrehajtása során is. A jogi hadviselés olyan műveleteket foglal magában, mint a jogi elrettentés és a szankciók kiszabása.

A jogállamiság fogalma – miszerint a jog önálló, önálló egységként létezik, és mind az uralkodóra, mind az uralkodókra vonatkozik – a nyugati jogi hagyományok egyik alapja. Távol-Keleten a lawfare eltérő alkalmazása mögött az a meggyőződés áll, hogy a jog nem a hatalom korlátja, hanem éppen ellenkezőleg, annak az eszköze.

A keleti és a nyugati szemlélet közötti legfontosabb stratégiai különbség az, hogy kevés bizonyíték van arra, hogy a távol-keleti elemzők és döntéshozók a jogi hadviselést a joggal való visszaélésnek tekintik és nem a jog rendeltetésszerű alkalmazásának. Tekintettel a jognak a keleti történelemben sokkal inkább instrumentalista felfogására, az az elképzelés, hogy a jogot egy adott cél érdekében, azaz magasabb rendű katonai és nemzeti célok támogatására alkalmazzák, összhangban lehet a rendeltetésszerű joggyakorlással. Nyugati szemszögből nézve problematikus, ha a jogot az ellenség megkárosítására használják fel.

A második stratégiai különbség az, hogy Keleten a jogi hadviselést, valamint a média hadviselést és a pszichológiai hadviselést olyan eljárásnak tekintik, amely háború kitörése előtt kezdődik és a fegyveres konfliktusban is folytatódik. Ez a különbségtétel rendkívül fontos. Ez ugyanis azzal a következményekkel jár, hogy a lawfare magában foglalja a háború előtti háborús előkészületeket, sőt a konfliktus utáni jogi manővereket, amelyek a háborús lawfare tevékenységekhez hasonlóan nagyobb stratégiai célok elérésére irányulnak. Bár háború esetén sokkal könnyebb különleges jogrend útján a hazai jogrend és államszervezet működését átalakítani és általában a belső jogra összpontosítani, a lawfare gyakran a nemzetközi egyezmények módosítására és szokásjog befolyásolására is kiterjed.²³

Az összehangolt lawfare műveletek viszont általában támadó jellegűek. Mint fentebb említettem, alapvető kulturális eltérés van a jog funkciójában, és ez az eltérés kiterjed a fegyveres összeütközések jogára is. A nyugati katonai jogászok jobban összpontosítanak annak biztosítására, hogy katonáikat ne lehessen háborús bűncselekményekkel megvádolni, mint arra, hogy offenzív lawfare-t folytassanak.

Azokban az országokban, ahol a kormányzat intézményesített formában él a lawfare fegyverével, a lawfare alkalmazók feladatköre között különbség fedezhető fel. Az euroatlanti országokban gyakran a diplomaták használják fel a jogot, akiket jogtanácsosok és politikai tanácsadók segítenek, és nem a fegyveres erők, még kevésbé a katonai szervezetek katonái. Nyugaton a lawfare akciókat nem hangolják össze a katonai akciókkal. A keleti megközelítés viszont a lawfare olyan felfogását sugallja, amely az ellenfél katonai tevékenységének megzavarását és a közvélemény manipulálását foglalja magában. Ezek a tevékenységek tartalmazzák a jogi kényszerítésre és elrettentésre irányuló erőfeszítéseket, amelyekkel figyelmeztetik az ellenfelet, hogy a fegyveres összeütközések jogának lehetséges megsértése

²³ Dean Cheng, „The U.S. Needs an Integrated Approach to Counter China’s Anti-Access/Area Denial Strategy”, sz. 2927 (é. n.): 13; Cheng, „Winning Without Fighting”.

miatt vizsgálatnak lehetnek kitéve. Ide tartoznak azok a bűnvádi eljárások, amelyek során az ellenséget a nemzetközi humanitárius jog és belső jog megsértésével vádolják meg.²⁴

5 Lawfare tipizálása felhasználók szerint

A lawfare esetében a szereplők (jogalkalmazók, sőt jogalkotók és a peres felek, illetve tanácsadók) széles skálája létezik: a nemzetközi szervezetektől a szuverén államokon át az egyéni aktivistákig részt vesznek és a következő egy-másfél évtizedben alighanem részt is fognak venni a jogi eszközök intézményesített felhasználásában, hogy ugyanazokat vagy hasonló hatásokat érjenek el, mint a hagyományos kineretikus katonai akciók. A lawfare szereplői között megtalálhatók hatalmas nemzetközi szervezetek (pl. EU, Arab Liga), szuverén (különösen az Amerikai Egyesült Államok, Izrael, Kínai Népköztársaság) és kvázi szuverén (Palesztina) államok, tagállamok és nagyvárosok, milíciák (Hezbollah), nem kormányzati szervezetek (pl. Shurat HaDin nevű izraeli emberjogi szervezet, Alapítvány a Védelemért, Alapítvány a Demokráciáért, Palesztin Emberi Jogi Központ), valamint a lawfare költséghatékonysága miatt még egyéni aktivisták (pl. Raphael Lemkin, Gary M. Osen, Steven Perles) is.²⁵ A lawfare pereket sok esetben ún. kormányzat által szervezett nem kormányzati szervezetek (government-organized non-governmental organization – GONGO) kezdeményezik, amelyek a függetlenség és pártatlanság látszata mellett lépnek fel egy ország érdekében.

6 Bírói fórum szerinti megkülönböztetés

Az intézményesített lawfare eszközöket legtöbbször zseniális változatosság jellemzi, és kivételes kreativitásra ad lehetőséget. Eszközei változatosak, felhasználásuk pedig döbbenetesen kreatív és ezek jövőbeni diverzifikációja vélelmezhető. Az utóbbi időben már nem jellemző a lawfare sajátos jogági specifikussága sem, így nemzetközi közjogi eljárásokban és belső magánjogi perekben is felfedezhető a lawfare eszköztára minden egyes jogágra jellemző sajátossággal.

Gyakran alkalmazzák az intézményesített lawfare keretein belül a nemzetközi jogot nemzetközi fórumokon. Ez megtörténhet nemzetközi jogi szabályozás módosításával, a meglévő nemzetközi jogi normák eltérő értelmezésével is. Ide tartozik még a Nemzetközi Törvényszék előtt természetes személyek elleni büntetőeljárások és jogi személyek elleni kivizsgálások kezdeményezése is. A nemzetközi szervezetek tagjai közötti sikeres kampánnyal is történhet, hogy a szervezet az ellenfél ellen kötelező döntést hozzon.

Hasonló céllal használhatják fel a nemzetközi jogot nemzeti fórumokon. Leggyakrabban a fegyveres összeütközések jogának egyetemes joghatósága miatt nem a Nemzetközi Büntetőbíróságon, hanem kiválasztott állam bíróságánál kezdeményeznek büntető eljárást „háborús bűncselekmények” (pl. Donald Rumsfeld védelmi és Colin Powell külügyminiszter az irakiak megítélése szerint háborús bűnöket követett el Irakban) ürügyén. Egy állam hatósága előtt nemzetközi vizsgálat kezdeményezhető saját, belföldi székhelyű vállalata ellen, háborús bűncselekményekben (pl. tiltott technológia vagy fegyver eladása) való részvétel ürügyén. Sőt,

²⁴ Cheng, „Winning Without Fighting”.

²⁵ Kittrie, *Lawfare*, 12.

a bűnelkövetők nemzetközi jogi védelmet vindikálhatnak hazai bíróságok előtt, amennyiben a vádlottakat egy büntető ügyben felmentik.²⁶

7 Összegzés és következtetések

Az euroatlanti országokban három évtizede dőlt meg az a vélelem, hogy a nemzetközi és belső jogot mindenki jogvitáinak eldöntésére és nemzetközi, illetve társadalmi együttműködések támogatására alkalmazza.²⁷ Jelenleg a jognak olyan felhasználása is tapasztalható, amelynek célja kifejezetten az ellenség hátráltatása és megkárosítása.²⁸ Az euroatlanti országoknak meg kell ismerniük a jogi hadviselést és védelmi szabályozásuk lawfare kitettséget kell csökkenteni, valamint jogpolitikájuk revízióját is el kell érniük.²⁹ Összeségében tehát elkerülhetetlen a *lawfare felismerése és kontroll alatt tartása*.

Ennek érdekében a jogi hadviselés elleni intézkedéseket meg kell ismertetni a haderő jogi és igazgatási, valamint védelmi tervezési szakembereivel. A közeljövőben szükség lehet olyan operatív kiképzésre, amely magában foglalja az ellenséges lawfare tevékenység kizárását, azaz counterlawfare ellenintézkedéseket. Így például a harcoló alegységek kiképzése kiterjedhet a harci cselekmények dokumentálására, ezáltal a háborús bűncselekményekkel kapcsolatos vádakkal szemben ezek a csapatok valós idejű dokumentációt készíthetnek a harceljárásukról.³⁰

A jogi és igazgatási szakállomány valamint a katonai felsőoktatásban szolgálatot teljesítőknek ismerniük szükséges *más országok védelmi-biztonsági szabályozását. A potenciális ellenségek szabályozásának ismeretében képesek lehetnek nemcsak a nemzetközi humanitárius jog, hanem a másik fél saját belső jogának betartását is megítélni. Az esetleges jogsértések esetén nem csak büntetőeljárást lehet kezdeményezni, hanem fel lehet hívni a figyelmet a hadijog és a belső jog megsértése esetén a büntetőeljárások elmaradására. Számos esetben a katonai büntetőügyekre a fegyveres konfliktusok befejezéséig szükséges várakozni. Szükség van nem csak potenciális ellenségek, hanem a szövetségesek belső jogának ismeretére is. Erre a szövetséges erővel való jogi interoperabilitás kérdéseinek kezelése érdekében van szükség. A jogi interoperabilitás kérdése, valamint az, hogy a szövetségesek jogrendszerei közötti különbségek nem teremtenek-e sebezhetőségi pontokat. A NATO Szövetséges Erők koszovói hadműveletében például a tizenkilenc koalíciós tag közötti különbségek abban, hogy mi számít legális és legitim célpontnak, befolyásolták az erőfeszítések egységét, meghosszabbították a NATO katonai döntési ciklusát, és hátrányosan befolyásolták a taktikai szintű egységek*

²⁶ Kittrie, *Lawfare*, 31–34.

²⁷ Ferenc Petruska, „Jogi és hadijogi ismeretek”, in *A közszolgálati képzés fejlesztése az oktatástechnológián és a képzésmenedzsmenten keresztül*. (Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2019), 65–82, <https://193.6.216.146/xmlui/handle/123456789/12780>.

²⁸ Ferenc Petruska, „Lawfare fogalma”, *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle* 9, sz. 3 (2021): 1–19, <https://hadijog.hu/megjelent-a-katonai-jogi-es-hadijogi-szemle-2021-3-szama/>; Ferenc Petruska és László Vikman, „Egy formabontó hírszerzési nyilatkozat a jogi sérülékenységek szempontjából”, *Military and Intelligence Cybersecurity Research Paper* 2021, sz. 4 (2021): 1–18, https://hkh.uni-nke.hu/document/hkh-uni-nke-hu/4_2021_MIC_RP.pdf.

²⁹ Jogpolitika alatt az egyes állami és társadalmi célkitűzések megvalósítását értem jogszabályok által.

³⁰ Franklin D. Kramer, Stuart H. Starr, és Larry K. Wentz, szerk., *Cyberpower and National Security*, 1st ed (Washington, D.C: National Defense University Press : Potomac Books, 2009), 34–39.

hatékonyságát és morálját.³¹ Az egységes fellépés azért volt rendkívül nehézkes, mert jogtanácsosok és katonai vezetők minden egyes NATO célpontot felülvizsgáltak, hogy megbizonyosodjanak arról, hogy annak megsemmisítése összhangban van-e az adott ország törvényeivel és politikájával. A koalíciós erők számos jogászai a nemzeti törvények és rendelkezések szerint vizsgálták a célpontokat, nyilvánvalóan nem összehangolt módon és gyakran nagyon eltérő nézetekkel arról, hogy mi számít legitim katonai célpontnak. A NATO-erők viszonylag túlerőben lévő ellenféllel álltak szemben, amely nem töltött hónapokat vagy éveket a jogi hadviselésre való potenciális felkészüléssel (beleértve a nemzeti és nemzetközi jogszabályok befolyásolását is). Jacques Chirac francia elnök azt mondta újságíróknak a konfliktus után, hogy 100%-os vétőjoga volt minden NATO-célpont megtámadására. Hasonlóképpen a brit jogászok felülvizsgáltak minden egyes célpontot, amelyet az erők eltaláltak, hogy elfogadható-e, még azután is, hogy azokat a NATO jóváhagyta. Végül Cohen védelmi miniszter a háború után azt mondta az újságíróknak, hogy Clinton elnök minden NATO célpontot átvilágított. Nem nehéz elképzelni, hogy a jóváhagyott célpontok listája, amely ebből a többszintű és többnemzeti jóváhagyási folyamatból származott, összefüggéstelenek voltak és hiányzott belőlük a szinergia. A *Christian Science Monitor*-ban Francine Kiefer úgy vélekedett, hogy a NATO légi hadjárata annyira felhígult politikai megfontolások miatt, hogy potenciálisan hiányzott a győzelemhez szükséges erőfeszítések szintje.³² Az összeegyeztethetetlen jogi szigorításokból eredő potenciális problémák elkerülése érdekében a háború előtt a kulcsfontosságú szövetségesek bevonására van szükség az olyan kérdésekben, mint a szövetségesek jogrendjének interoperabilitása. Ahogyan a kommunikációs, logisztikai és egyéb támogató funkciókat sem lehet harc közben összehangolni, úgy a katonai célpontok kiválasztását szabályozó jogi előírásokat is nehézkes lenne.

A szakirodalom természetesen korántsem egységes sem a lawfare fogalom tartalmában, sem annak osztályozási módszerében. Vannak olyan megközelítések is, amelyek a polgári közegben is értelmezik a kifejezést (akár aktivizmushoz, polgári jogi küzdelmekhez fűzve), és a fogalom megközelítéséhez ez fontos adalékokat ad, mégis jelen tanulmány szempontjából inkább a védelmi szempontokat kerestem. Létezik a háború clausewitz-i értelmezésében a hibrid hadviselést helyettesítő vagy azt kiegészítő szerepfelfogása is.³³ A háború a politika folytatása más eszközökkel, de a háború folytatható jogi és politikai eszközökkel is. A jogi hadviselés formái a gyakorlatban olyan sokszínűek lehetnek, akárcsak a különböző jogviszonyok, amelyek során alkalmazzák. A saját értelmezésemben a lawfare taktikus jogi lépések halmaza, amely

---

³¹ Report Troy R. Stone, „War Is Too Important to Be Left to the Lawyers” (Naval War College or the Department of the Navy, 2008. október 29.), 9. <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.905.3941&rep=rep1&type=pdf>.

³² Kenneth Hunt, „Crisis and Consensus in the West The Boundaries of Shared Interests”, *Naval War College Review* 37, sz. 6 (1984): 58–70, <https://www.jstor.org/stable/44637930>; Steven Lee Myers, „The World; All in Favor of This Target, Say Yes, Si, Oui, Ja”, *The New York Times*, 1999. április 25., szak. Week in Review, <https://www.nytimes.com/1999/04/25/weekinreview/the-world-all-in-favor-of-this-target-say-yes-si-oui-ja.html>; Troy R. Stone, „War Is Too Important to Be Left to the Lawyers”.

³³ Lilla Doucha, „Why Did Parties Resort to Lawfare during Operation Protective Edge?”, in *London* (King’s College London Faculty of Social Science and Public Policy, 2022), 17.

alatt a jog ellenséggel szembeni közvetett vagy közvetlen felhasználásának stratégiáját értem, amelynek célja az ellenérdekű fél delegitimálása, megkárosítása, vagy megsemmisítése.³⁴

Hatalmas a csábítás, de a realitások talaján kell maradnunk, ha a lawfare-re úgy tekintünk, mint a kinetikus hadviselést teljesen helyettesítő alternatívára. Azt kell látnunk, hogy a kinetikus és jogi hadviselés fényként és árnyékként szinte mindig együtt járnak. Vagy azért, mert egy katonai fiaskó miatt alternatív megoldást kell keresni, és ez a jogi hadviselés lesz. Vagy éppen azért, mert a kinetikus hadviselés megkezdése előtt lawfare-el teremtenek teret a pro forma szabályos eljáráshoz. Harmadik és leggyakoribb eset viszont az, amikor diplomáciai, tájékoztatási, katonai, gazdasági, pénzügyi, hírszerzési és jogi fronton egyaránt folyik a küzdelem, és ennek egyik területévé a nemzetközi, ritkábban pedig a belső jog válik.

A lawfare mára a nemzetközi jog a békés, konfliktus megoldó szerepe mellé tehát kétségtelenül felvette a hibrid konfliktusok egyik eszközének a funkcióját is. A nemzetközi jognak a quasi fegyverként való felhasználásával a jövőben is számolni kell.³⁵

---

³⁴ Petruska, „Lawfare fogalma”; Ferenc Petruska és László Vikman, „Egy formabontó hírszerzési nyilatkozat a jogi sérülékenységek szempontjából”, *Military and Intelligence Cybersecurity Research Paper* 2021, sz. 4 (2021): 1–18, https://hbk.uni-nke.hu/document/hbk-uni-nke-hu/4_2021_MIC_RP.pdf.

³⁵ Craig Martin: What are the limits on Lawfare?
<http://opiniojuris.org/2019/05/05/what-are-the-limits-on-lawfare/>
(letöltve: 2022.01.11.)

Irodalom és forrásjegyzék

- Lawfare. „About Lawfare: A Brief History of the Term and the Site”, 2015. május 14.
<https://www.lawfareblog.com/about-lawfare-brief-history-term-and-site>.
- Carlson, John, és Neville Yeomans. „Whither Goeth the Law — Humanity or Barbarity”. In *The Way Out: Radical Alternatives in Australia*. Melbourne: Lansdowne Press, 1975.
- Cheng, Dean. „The U.S. Needs an Integrated Approach to Counter China’s Anti-Access/Area Denial Strategy”, sz. 2927 (é. n.): 13.
- . „Winning Without Fighting: Chinese Legal Warfare”. *The Heritage Foundation* 1, sz. 2692 (2012. május 12.). <https://www.heritage.org/asia/report/winning-without-fighting-chinese-legal-warfare>.
- Dent, Kate. „Lawfare and Legitimacy: The Wicked Problem of Judicial Resilience at a Time of Judicialisation of Politics in South Africa”, 2021_.
<https://open.uct.ac.za/handle/11427/35641>.
- Doucha, Lilla. „Why Did Parties Resort to Lawfare during Operation Protective Edge?” In *London*, 17. King’s College London Faculty of Social Science and Public Policy, 2022.
- Farkas, Ádám. „A történelmi tapasztalat és a tudomány helye, szerepe a 21. századi védelmi és biztonsági gondolkodásban”. *Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok* 2022, sz. 1 (2022). <https://hbk.uni-nke.hu/kutatas-es-tudomanyos-elet/kutatomuhelyek/vedelmi-biztonsagi-szabalyozasi-es-kormanyzastani-kutatomuhely/muhelytanulmanyok/2022>.
- . „A védelem és biztonság-szavatolás szabályozásának alapkérdései Magyarországon” (Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2022)
- . „A védelmi-biztonsági gondolkodás és képzés megújításának elméleti és kulturális alapjai”. *Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok* 2022, sz. 1 (2022). <https://hbk.uni-nke.hu/kutatas-es-tudomanyos-elet/kutatomuhelyek/vedelmi-biztonsagi-szabalyozasi-es-kormanyzastani-kutatomuhely/muhelytanulmanyok/2022>.
- . „Az állam védelmi kötelezettségeinek egyes kortárs aspektusai”. *Jogelméleti Szemle* 19, sz. 4 (2018): 53–70. http://jesz.ajk.elte.hu/2018_4.pdf#page=53.
- Ferenc, Petruska. „Lawfare - a joggal való hadviselés egyes kérdései”. Budapest, 2021. november 3.
https://www.mhtt.eu/hadtudomany/Tud%c3%a1st%c3%a1r/2021/Ppt_k/Petruska%20Ferenc%20LAWFARE%20a%20joggal%20val%c3%b3%20hadvisel%c3%a9s%20egyes%20k%c3%a9rd%c3%a9sei.pdf.
- Hódos, László. „A nemzetbiztonsági szolgálatok közelmúltbeli tevékenységét befolyásoló mérföldkövek, avagy az új típusú biztonsági kihívások jelentette veszélyek és az azokra adott kormányzati, illetve jogalkotói válaszok 2010 és 2020 között”. *Szakmai Szemle* 2021, sz. 1 (2021): 134–49.
- Hunt, Kenneth. „Crisis and Consensus in the West The Boundaries of Shared Interests”. *Naval War College Review* 37, sz. 6 (1984): 58–70.
<https://www.jstor.org/stable/44637930>.
- Johns, Leslie, és Francesca Parente. „The Politics of Punishment: Why Dictators Join the International Criminal Court”, 2022. február 22., 41.
- Kádár, Pál. „A short overview of the reform of Hungarian defence and security regulations”. *Hadtudomány* 32, sz. 1 (2022. június 19.): 61–73.
<https://doi.org/10.17047/HADTUD.2022.32.1.61>.

- Kelemen, Roland. „Cyber Attacks and Cyber Intelligence in the System of Cyber Warfare”. In *Doktoranduszok Fóruma : Állam- és Jogtudományi Kar szekciókiadványa*, Miskolci Egyetem., 117–22. Miskolc, 2017.
- Kittrie, Orde F. *Lawfare: law as a weapon of war*. Oxford, UK ; New York, NY: Oxford University Press, 2016.
- Kramer, Franklin D., Stuart H. Starr, és Larry K. Wentz, szerk. *Cyberpower and National Security*. 1st ed. Washington, D.C: National Defense University Press : Potomac Books, 2009.
- Myers, Steven Lee. „The World; All in Favor of This Target, Say Yes, Si, Oui, Ja”. *The New York Times*, 1999. április 25., szak. Week in Review.
<https://www.nytimes.com/1999/04/25/weekinreview/the-world-all-in-favor-of-this-target-say-yes-si-oui-ja.html>.
- Petruska, Ferenc. „Jogi és hadijogi ismeretek”. In *A közzolgálati képzés fejlesztése az oktatástechnológián és a képzésmenedzsmenten keresztül.*, 65–82. Budapest: Nemzeti Közzolgálati Egyetem, 2019.
<https://193.6.216.146/xmlui/handle/123456789/12780>.
- . „Lawfare fogalma”. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle* 9, sz. 3 (2021): 1–19.
<https://hadijog.hu/megjelent-a-katonai-jogi-es-hadijogi-szemle-2021-3-szama/>.
- . „Szabad vallásgyakorlás és a közszereplés elleni stratégiai perek”. *Ludovika.hu* (blog), 2022. június 13. <https://www.ludovika.hu/blogok/vallas-es-tarsadalom-blog/2022/06/13/szabad-vallasgyakorlas-es-a-kozszerpales-elleni-strategiai-perek/>.
- Petruska, Ferenc, és László Vikman. „Egy formabontó hírszerzési nyilatkozat a jogi sérülékenységek szempontjából”. *Military and Intelligence Cybersecurity Research Paper* 2021, sz. 4 (2021): 1–18. https://hhk.uni-nke.hu/document/hhk-uni-nke-hu/4_2021_MIC_RP.pdf.
- Smith, Margaret. *The Way out Radical Alternatives in Australia*. Melbourne: Landsdowne Press, 1975.
- Till, Szabolcs. „A Magyar Honvédség feladatrendszerének perspektivikus irányai a 2021-2030 időtávban, kapcsolódva a NATO új stratégiai koncepciójának víziójához”. *Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok* 2021, sz. 1 (2021).
https://hhk.uni-nke.hu/document/hhk-uni-nke-hu/VBSZK%20M%C5%B1helytanulm%C3%A1nyok%202021_1_%20Till%20%20Szabolcs%20P%C3%A9ter_A%20Magyar%20Honv%C3%A9ds%C3%A9g%20feladatrendszer%C3%A9nek%20perspektivikus%20ir%C3%A1nyai%20a%202021-2030%20id%C5%91t%C3%A1vban,%20kapcsol%C3%B3dva%20a%20NATO%20%20BAj%20strat%C3%A9giai%20koncepti%C3%B3j%C3%A1nak%20v%C3%ADzi%C3%B3j%C3%A1hoz.pdf.
- Troy R. Stone, Report. „War Is Too Important to Be Left to the Lawyers”. Naval War College or the Department of the Navy, 2008. október 29.
<https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.905.3941&rep=rep1&type=pdf>.